

LIETUVOS DIPLOMATŲ IR IŠEIVIJOS VEIKLA

LAURYNAS JONUŠAUSKAS. LIETUVOS DIPLOMATŲ REAKCIJA Į SOVIETŲ OKUPACIJĄ

1940-ųjų birželį Lietuvoje buvo sudaryta nauja vyriausybė, kurioje svarbius vadovaujančiuosius postus gavo gerai Lietuvoje žinomi asmenys: Vincas Krėvė-Mickevičius, E. Galvanauskas, Vincas Vitkauskas. Tai susilpnino LDT [Lietuvos diplomatinės tarnybos] budrumą: tikėtasi, kad, išskyrus vadinamąjį smetoninį režimą, Lietuvoje daugiau niekas nesikeis. Diplomatai nerimą silpnino ir tai, kad naujasis Lietuvos ministras pirmininkas Justas Paleckis ir jo vyriausybės nariai prisiekė 1938 m. Lietuvos valstybės konstitucijai. Tuometinio užsienio reikalų ministro V. Krėvės-Mickevičiaus birželio 22 d. telegramoje visoms pasiuntinybėms rašoma, kad „naujoji vyriausybė sudaryta konstitucine tvarka, valstybės santvarkos esminiai pagrindai nepakeisti, teisėta nuosavybė neliečiama, numatomas politinės santvarkos pakeitimas bus vykdomas įstatymais...“ Birželio 26 d. užsienio reikalų ministro telegramoje Lietuvos pasiuntinybei Berne rašoma, jog naujoji vyriausybė „bus lojali tarptautiniams pažadams, kartu saugos Lietuvos nepriklausomybę...“ Turbūt tuo metu V. Krėvė-Mickevičius ir pats tikėjo tuo, ką rašė, kas klaidino ir užsienyje likusius Lietuvos diplomatus. Taigi išsamios informacijos apie tuometinę padėtį Lietuvoje trūkumas ir prieštaravimas bei raminančios Maskvos statybinio užsienio reikalų ministro telegramos kuriam laikui dezorientavo Lietuvos diplomatus. Iš Lietuvos gaunama informacija dažnai būdavo neišsami ir gana prieštaringa.

[...]

LDT nariai vis dėlto jautė tam tikrą nepasitikėjimą naująja vyriausybe ir tai rodo, kad pasiuntiniai stengėsi palaikyti ryšius tik per atstumą. [...]

1940 m. liepos 21 d. „Liaudies seimui“ nubalsavus už Lietuvos prijungimą prie Sovietų Sąjungos, Lietuvos pasiuntiniai įteikė protesto notas daugumai vyriausybių, prie kurių jie buvo akredituoti. Pirmasis tokį protestą liepos 21 d. pareiškė K. Škirpa Reicho užsienio reikalų ministrui Joachimui von Ribbentropui ([...]).

Jonušauskas L. *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940-1991*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003, p. 54–62.

ASTA PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ. NETRADICINĖ DIPLOMATIJA

Antrojo pasaulinio karo metais ir po jo LDT [Lietuvos diplomatinė tarnyba], kaip neturinti įgaliojimų, nevedė tarpvalstybinių derybų, jos nariai neratifikavo tarptautinių sutarčių ([...]). Tačiau LDT nariai susitikdavo ir su juos pripažįstančių, ir su juos oficialiai nepripažįstančių valstybių užsienio reikalų ministrais arba pastarųjų vadovaujamų ministerijų pareigūnais, įteikdavo jiems memorandumus dėl Lietuvos okupacijos nepripažinimo bei lietuvių tautos teisių į laisvę ir nepriklausomybę. Tapusiems lyg tarptautinės politikos įkaitais diplomatams labai pravertė asmeniniai ryšiai. Jie buvo užsimezgę dar prieškariniu lietuviams reziduojant įvairiose užsienio šalyse arba Kaune susitinkant su čia veikusiu aktyviu užsienio diplomatinio korpusu. Artimus ryšius, jau po okupacijos, lietuvių diplomatai palaikė su užsienio politikais net ir tais atvejais, jei pastarųjų vyriausybės jų oficialiai nepripažino. Pavyzdžiui, sovietams užėmus Lietuvos pasiuntinybę Prancūzijoje, diplomato dr. S. A. Bačkio butas Paryžiuje keliems dešimtmečiams buvo virtęs tarsi neoficialiu diplomatinio biuru. Jame, ypač Vasario 16 d. paminėjimų proga, lankydavosi Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos pareigūnai, parlamento nariai, politikai, kitų šalių diplomatai. Panašūs

kasmetiniai Vasario 16-sios renginiai, taip pat Kūčių, Kalėdų ir Velykų šventės vykdavo ir Lietuvos pasiuntinybėje prie Šventojo Sosto, kur susirinkdavo Romoje gyvenę lietuviai, dvasiškiai, kviestiniai svečiai. Šykštūs archyviniai šaltiniai leidžia nuspėti, kad pats S. Lozoraitis lankydavosi vienos ar kitos šalies Užsienio reikalų ministerijose, kalbėdavosi su taip vadinamais Rytų Europos ar okupuotų Pabaltijo šalių skyrių ar departamentų vadovais. Jis palaikė ryšius su Romoje rezidavusiu užsienio diplomatinio korpusu, atskiromis kitose šalyse įsikūrusiose užsienio ambasadomis ar dar iš prieškarinio laikų pažįstamais užsienio diplomatais.

Netradicine diplomatija galima pavadinti ir LDT veiklą lietuviškoje išėivijos erdvėje. [...] Žinoma, kad karo ir pokario metais lietuviams pagalbą suteikdavo įvairūs lietuvių fondai ir organizacijos ([...]). Tačiau, remiantis bent kelių LDT narių ([...]) archyvais, galima teigti, kad ir diplomatai vykdė panašią veiklą neretai pasinaudodami savo tarnybine padėtimi, diplomatinės neliečiamybės teise. Rūpindamiesi lietuviams pabėgėliais ar okupacijų įkalintaisiais krašte, jie pirmiausia, iš laisvųjų kraštų, kaip JAV, tarpininkaudavo persiunčiant lietuvių siuntas (drabužius, maistą, pinigus) jų giminėms ir artimiesiems į Vakarų Europą, į deportuotų asmenų stovyklas ar pačią Lietuvą. Karo metais ir kiek vėliau LDT didelė problema buvo tarpusavio ryšių palaikymas, o tai ypač trukdė jos tarnybinei veiklai ([...]). Bet vis tiek per diplomatus ėjo lietuvių asmeninė korespondencija, pavyzdžiui, 1946 metais vien Lietuvos konsulatas Niujorke gavo 14 000 laiškų. [...]

[...]

Tokia visa neįprastinė LDT veikla tęsėsi daugiau nei pusę amžiaus. Diplomatai ne tik atstovavo savo tautiečiams, kaip įprasta, gynė savo okupuotą valstybę, bet greta savo tiesioginių įsipareigojimų jie lyg perėmė ir vykdė kitų nepriklausomos Lietuvos valstybinių institucijų veiklą. Tai reiškė, kad jie peržengė savo tarnybinės veiklos ribas. Taip LDT, kurioje dirbo nedaug žmonių, tapo beveik universaliai veikiančia valstybine institucija, o jos veikla akivaizdžiai prasilenkė su chrestomatine diplomatija bei tarptautinių santykių teisės kodeksų paragrafais apie diplomatinį pasiuntinybių veikimo ribas.

Petraitytė-Briedienė A. *Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983)*, Vilnius: „Versus aureus“, 2012, p. 113–117.

REMIGIJUS MISIŪNAS. IŠEIVIJOS INFORMACINĖ KAMPANIJA

3 deš. pradžioje dauguma išėivijos informacinių procesų nukrypo į tikslų bendruomenės viduje siekimą, bet 1940-ųjų įvykiai vėl privertė juos peržiūrėti ir visomis įmanomomis priemonėmis siekti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Tam vėl buvo panaudota prieš keletą dešimtmečių sukurta ir išnaudota schema: JAV ir kitų šalių valdžios institucijoms siųsti protesto laišakai ir pareiškimai dėl sovietinių represijų Lietuvoje, reikalavimai nepripažinti okupacijos ir paremti jos teisę atgauti nepriklausomybę, to paties reikalauta ir Kongreso bei Senato nariams skirtose peticijose, laišakai ir protestai kitataučių spaudai, reagavimas į jos informacijos apie Lietuvą klaidas, rengti protesto mitingai ir kiti renginiai, į juos stengtasi pasikviesti amerikiečių politikus, tikintis, kad tai atkreips ir vietos žiniasklaidos dėmesį.

[...]

Tiesa, šiuokart ne taip, kaip prieš porą dešimtmečių, informacinės priešpriešos dalyviai turėjo aiškius tikslus – viena pusė gynė Lietuvos teisę į nepriklausomybę, kita – tvirtino Lietuvos, savanoriškai tapusios sudėtine TSRS dalimi, mitą. Abi pusės orientavosi į ryšių su kitų šalių vadovaujančiais sluoksniais paiešką ir jų informavimą, siekiant jų palankių sprendimų, abi šias pastangas jungė su kitų dviejų Baltijos šalių – Latvijos ir Estijos – likimo bendrumu, kartu darant viską

dėl įtakos plačiųjų sluoksnių nuomonei, ir jei tam viena pusė mėgino steigti specialias informacines institucijas ir plėtoti jų veiklą, tai kita, komunistai, formaliai beveik nieko nekurdami, veikė suderintai, iš užkulisių vadovaujant P. Rotomskiui.

Informaciniai centrai mėgino sekti tuo modeliu, kaip ir jų pirmtakai prieš porą dešimtmečių – leido ir platino literatūrą, siuntė savo medžiagą išeivių ir JAV spaudai, skatino jai rašyti išeivius, teikė informaciją apie Lietuvą ir išeivių veiklą jos labui, veikė kaip lobistai, rengė politikams siūstų rezoliucijų pavyzdžius ir ieškojo ryšių su svarbiais politikais [...].

Misiūnas R. *Lietuva prieš LTSR*, Vilnius: „Versus aureus“, 2007, p. 264–265.